

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

HORNÍ A DOLNÍ LUŽICE

*Lenka Bobková
Luděk Březina
Jan Zdichynec*

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Horní a Dolní Lužice

LENKA BOBKOVÁ, LUDĚK BŘEZINA,
JAN ZDICHYNEC

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2008

Rukopis knihy byl zpracován v rámci plnění výzkumného záměru MSM: 0021620827 *České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes*, jehož nositelem je FF UK v Praze.

© Lenka Bobková, Luděk Březina, Jan Zdichynec
a Zuzana Bláhová (pravěk), 2008

© Libri, 2008

ISBN 978-80-7277-382-4

Obsah

Úvod	8
Geografické vymezení Lužic, jejich obyvatelé a zemské znaky	10
Společný úděl. Lužice od pravěku do počátku 11. století	13
Pravěké osídlení Horní a Dolní Lužice	13
Osídlení Lužic Slovy a doba slovanské samostatnosti (7./8.–10. století)	17
Lužice ve sféře zájmů otonské římské říše	21
Lužice kolem roku 1000	25
Lužice v rukou Přemyslovců a Askánců	31
Horní Lužice za vlády Přemyslovců	32
Horní Lužice za vlády Askánců	33
Horní Lužice a její obyvatelé v proměnách vrcholného středověku	35
Dolní Lužice za vlády Wettinů a Askánců (1156–1319)	42
Dolní Lužice a její obyvatelé v proměnách vrcholného středověku	44
Lužice součástí Koruny království českého za Lucemburků (1319–1439)	50
Návrat Horní Lužice do rukou českého krále	51
Horní Lužice v lesku majestátu krále a císaře Karla IV.	54
Nepokojná léta v Horní Lužici	59
Horní Lužice ve víru husitských válek	63
Připojení Dolní Lužice ke Koruně království českého	66
Kdo bude pánem v Dolní Lužici?	71
Na přelomu středověku a raného novověku (1439–1526)	74
Horní Lužice v boji o zachování České koruny (1439–1490)	76
„Země a města“ na prahu raného novověku	81
Zápas o zachování Dolní Lužice v České koruně (1439–1490)	86
Dolní Lužice na prahu raného novověku	88
Lužice – domov Srbů	91

Kulturní obraz Lužic v pozdním středověku	93
Lucemburské dvorské umění a Lužice	93
Duchovní proudy 15. století	96
Města a jejich reprezentace	98
Klášterní zátiší	104
Horní a Dolní Lužice pod žezlem Habsburků	
(1526–1635)	106
Panovnické návštěvy v Horní a Dolní Lužici	110
Podmínky rozšíření reformace v Horní a Dolní Lužici	113
Reformace v Horní Lužici	115
Staré a nové	118
Reformace v Dolní Lužici	120
Zřízení budyšínské administratury	123
Horní Lužice v letech 1526–1547	124
Dolní Lužice v letech 1526–1547	127
Šmalkaldská válka a první stavovský protihabsburský	
odboj v Horní a Dolní Lužici	130
Stavovské povstání v Horní Lužici a jeho důsledky	131
Vojenské události v Dolní Lužici	134
Horní Lužice v letech 1547–1618	136
Dolní Lužice v letech 1547–1618	139
Stavovské povstání (1618–1620)	146
Odstoupení Horní a Dolní Lužice Sasku	152
Horní a Dolní Lužice v letech 1635–1815	159
Hrůzy války	159
Exil z Čech do Lužic	163
Politický vývoj Horní a Dolní Lužice 1635–1815	167
Správní poměry	173
Hospodářský život v 17. a 18. století	177
Duchovní život	181
Ochranovská jednota	183
Kulturní vývoj Horní a Dolní Lužice od 16. do počátku	
19. století	187
Vzdělanost a duchovní kultura humanismu	187
Výtvarné umění renesance	193
Vzdělanost, literatura a věda mezi barokem	
a osvícenstvím	199
Výtvarné umění doby baroka	203
Lužičtí Srbové a vztahy k Čechám	206

Horní a Dolní Lužice od roku 1815 do roku 2008	212
Slovníček místních názvů	226
Lokality v dnešním Německu	226
Lokality v dnešním Polsku	228
Jazyková první pomoc	230
Seznam základní literatury	233

Úvod

Mnohý čtenář se patrně pozastaví nad titulem knížky, kterou otevírá. Proč nemá v názvu země pouze jednodušší označení Lužice? V České republice je víceméně vžitě povědomí o jedné, blíže nespecifikované zemi ležící na sever od charakteristických výběžků Frýdlantského a Šluknovského, případně o tamější menšině slovanských Lužických Srbů. Skutečnost v současnosti i dějinné perspektivě je však podstatně pestřejší. Na prvním místě je třeba uvést, že vždy šlo o dvě odlišné země, s vlastní politicko-správní soustavou, a to i v době, kdy měly společného panovníka. Dodnes je to patrné z příslušnosti Horní a Dolní Lužice ke dvěma různým německým spolkovým zemím. Dvě etnika, každé s vlastním jazykem, byť vzájemně si velmi blízkým, představuje ostatně i zdejší slovanské obyvatelstvo. Pojmy Horní a Dolní Lužice (hornolužicko-srbsky Lužica, dolnolužickosrbsky Luzycy) však pocházejí až z 15. století.

V současné době patří Horní Lužice z větší části do německé spolkové země Sasko, zatímco Dolní Lužice je již od roku 1815 přičleněna k Braniborsku, respektive Prusku. Středem obou Lužic protéká Spréva a Lužická Nisa, která od roku 1945 tvoří státní hranici mezi Spolkovou republikou Německo a Polskem, kde se pro tato území užívá označení Górne a Dołne Łużyca (administrativně nazývané *województwo dolnośląskie*).

Obě jmenované země, které nikdy nedosáhly samostatnosti, byly po několik staletí vázány k České koruně a zvláště styky Čech a Horní Lužice se nezpřetrhaly ani po jejím odstoupení Sasku v roce 1635. Těžiště následujícího přehledu tkví v pozdním středověku a v raném novověku, kdy obě Lužice byly pevnou součástí českého státu, a jeho hlavním smyslem je snaha připomenout naznačená pouta v širší dějinné fresce zemí našich severních sousedů, pro něž bylo po staletí samozřejmé soužití německého a srbského obyvatelstva.

Vzhledem ke komplikovanému územně politickému vývoji obou Lužic a jejich národnostnímu složení existuje pro mnohá

místa rozličné pojmenování. V zásadě jsme se drželi současného úzu, tj. na prvním místě používáme názvy, které dnes najdete na mapě, tj. německé nebo polské. V případě, kdy existují srbská pojmenování, jsou tato při prvním výskytu názvu uvedena za lomítkem. České ekvivalenty používáme jen u všeobecně známých míst jako Budyšin, Zhořelec, Kamenec či Chotěbuz. Pro lepší orientaci je přiložena srovnávací tabulka jazykových variant řady lokalit. Problém působí také rozmanité podoby vlastních jmen. U panovníků, církevních hodnostářů a šlechticů známých i z českého prostředí křestní jména počestujeme, popřípadě používáme podoby vžitě (Hans z Küstrinu). U ostatních (zejména intelektuálů a umělců) ponecháváme varianty nejčastěji se vyskytující v pramenech, to jest převážně německé. Obtíže vznikají při uvádění jmen osobností lužickosrbské národnosti. Pokud je to možné, uvádíme podobu lužickosrbskou a vedle ní německou či latinskou.

Rádi bychom poděkovali paní PhDr. Zuzaně Bláhové, PhD. za nezištnou autorskou práci na kapitole o nejstarších dějinách obou Lužic.

Geografické vymezení Lužic, jejich obyvatelé a zemské znaky

Pod pojmem Lužice byla původně chápána pouze dnešní Dolní Lužice, na jejímž území byli usazeni slovanští *Lunsizi*, tj. lidé žijící v močálovité krajině (starosrbsky *lug* znamenalo močál), kteří dali jméno celé zemi. Dolní Lužice byla původně vymezena toky řek Schwarze Elster/Černý Halštrov a Dahme/Dubowka na západě, na východě sahala k Bobru a Odře. Až do 15. století byla označovaná jen jako Lužice nebo z hlediska politicko-geografického jako markrabství lužické (*Mark Lausitz, Markgraftum Lausitz*). Pojmenování kraje zároveň naznačovalo jeho přírodní ráz: byla to lužní rovinatá země s četnými mokřadly (okolí Luckau/Lukowa, Lübbenu/Lubina). Zemi však charakterizují také písčité půdy, které převládají v lübbenském kraji. Pokrývají ji hluboké borové lesy, kde se skrývají ložiska uhlí, jejichž těžba ve 20. století těžce poznamenala a dále poznamenává vzhled některých oblastí. Německu náležející část Dolní Lužice má rozlohu cca 6 500 km² a žije tu přibližně 760 000 obyvatel.

Na jih od Lužičanů – dělítkem je dodnes tzv. hola (*Heide*), písčité a zčásti zamokřená lesnatá krajina – se v nížinaté oblasti usadili slovanští Milčané, s nimiž splynuli méně početní Bezunsané. Pojmenování Milčané (*Milzane*) se podle jedné teorie vyvinulo ze starosrbského *milk*, což znamenalo mělký či rovný. Oblast, kterou tito lidé osídlili, se posléze stala určitým správním celkem, nazývaným v pramenech milčanská župa (*Gau Milsca – Gau der Milzener*), později pak podle svého centra Budyšina jako *terra* či *provincia Budissinensis*. Spadalo do ní i Zhořelecko a území kolem pozdějších měst Lubije/Löbau, Lubáně/Lauban a Kamence. Od počátku 15. století se k Horní Lužici počítalo také Žitavsko, které se dříve přiřazovala přímo k Čechám. Východní hranice historické Horní Lužice sahala až k řece Kwise (Queis), na západě ji oddělovala od Saska řeka Pulsnice. Zejména střední část Horní Lužice, mírně zvlněná, je velmi úrodná. Na jihu se zvedají Lužické hory (nejvyšší vrch Luž/Lausche, 793 m), jejichž německá část se na východě na-

zývá Zittauer Gebirge. Rovněž kulturní krajina Horní Lužice (zvláště okolí Hoyerswerdy/Wojerec, ale i jihovýchodní cíp regionu) byla výrazně poznamenána těžbou uhlí. Německá část Horní Lužice má rozlohu cca 4 500 km² a asi 630 000 obyvatel. Dalších asi 160 000 lidí žije v její polské části.

Vedle převažujícího německý hovořícího obyvatelstva přetrvala dodnes v obou Lužicích menšina Srbů, v češtině označovaných jako Lužičtí Srbové (*Sorben, Serbja*). Slovanský substrát oblasti prozrazuje většina místních názvů; ostatně i Budyšín, hlavní město Horní Lužice, se označovalo slovanskou podobou jména *Budissin* (srbsky *Budyšin*) až do roku 1868, kdy bylo přijato germanizované jméno *Bautzen*. Pojem Srbové je vlastně novodobým termínem, který se začal prosazovat až v důsledku integračního procesu slovanského obyvatelstva obou Lužic. Při hledání společného označení se jevilo nevhodné pojmenování *Wenden* a byl proti němu oživen termín *Sorben* (na rozdíl od balkánských *Serben*), kdysi v písemných pramenech užívaný pro západoslovanské etnikum usazené mezi Sálou, Muldou a středním Labem, tj. mimo vlastní lužické území. Termín Srbové je od roku 1945 oficiálním označením pro slovanskou menšinu obou Lužic. V současné době se v obou Lužicích hlásí k srbskému etniku už jen asi 60 000 obyvatel, z nichž ale jen zhruba polovina aktivně používá srbský jazyk. Vyznáním jsou v převaze luteráni, v oblasti mezi Budyšínem, Kamencem a Hoyerswerdou žije ale i větší počet katolíků. Je nutno poznamenat, že země je v rámci dnešní Spolkové republiky Německo výjimečná nejen soužitím dvou národností, ale také dvou konfesí, katolické a luterské.

V souvislosti s postupným začleněním obou Lužic do Českého království se ve 14. století ustálilo užívání znaků obou zemí. Horní Lužice má ve znaku zlatou hradbu v modrém poli, stejně jako město Budyšín, hlavní správní centrum celé země. Na budyšínské městské pečeti je toto znamení doložitelné již ve 13. století. Znak Horní Lužice najdeme vytesán např. ve slavné erbovní síni na hradě Laufru blízko Norimberku, který nechal na přelomu 50. a 60. let 14. století postavit Karel IV. na území, jež tehdy patřilo k České koruně. Znak Dolní Lužice lze zřejmě poprvé doložit na náhrobku Bolka II. Svídnic-

kého, který měl zemi v letech 1364–68 v užívání. Je na něm vyobrazen vpravo kráčející červený býk ve stříbrném poli, téměř identicky jako na pečeti dolnolužického města Luckau. Erbovní znamení obou Lužic jsou též na nejstarší znakové pečeti Václava IV. (poprvé na listině z roku 1363) a byla též nesená v pohřebním průvodu Karla IV. Dodnes je můžeme spatřit na fasádě Staroměstské mostecké věže v Praze a na bráně hradu Točnicku. Někdejší příslušnost k České koruně hlásají znaky některých lužických měst, která si v nich ponechala českého dvouocasého lva (např. Žitava, Zhořelec, Lubij/Löbau a Kamenec).

Společný úděl. Lužice od pravěku do počátku 11. století

Pravěké osídlení Horní a Dolní Lužice

Nejstarší stopy pobytu lidí v Lužici pocházejí ze starší doby kamenné, z doby po ústupu posledního zalednění. Nástroje ze štípaného kamene zanechali tehdejší lovci např. u Burku/Bórku blízko Budyšina nad údolím Sprévy (závěr mladšího paleolitu, magdalénien, cca 12 000–10 000 před n. l.) nebo u Golßen/Gólišyna na západě Dolní Lužice (pozdní paleolit, cca 10 000 až 8 000 před n. l.). Na březích zaniklého jezera u Reichwalde/Rychwaldu ve střední Lužici se zachovala řada tábořišť existujících od konce mladšího přes pozdní paleolit až po střední dobu kamennou – mezolit (cca 8 000–6 000 před n. l.). Lidé sem zřejmě přicházeli lovit ryby, vodní ptactvo a zvěř. Na tábořištích stály stany, objevena byla i ohniště a dílna na výrobu pazourkových nástrojů.

Převratné novinky z jihovýchodu – zemědělství, usedlý způsob života, tkaní látek, výroba keramických nádob a další kulturní prvky příznačné pro neolit (zde cca 6 000–4 000 před n. l.) – si hledaly cestu na sever od Čech jen pomalu, zdejší krajina totiž byla asi po poslední době ledové pro tehdejší způsob obdělávání půdy málo vhodná. Jen ojedinělé nálezy kamenných seker dokládají nejspíše průzkumné cesty lidí kultury s vypíchanou keramikou v 5. tisíciletí před n. l. Až v následujícím období (cca 4 000–2 000 před n. l.) se neolitický způsob obživy rozšířil i na severu evropské pevniny. Tam se označuje jako mladší neolit, zatímco u nás tuto epochu nazýváme již eneolitem. Kultura nálevkovitých pohárů je nejstarší z kultur tohoto období doložených v Lužici. Následuje kultura kulovitých amfor, jejíž nositelé tu zanechali nevýrazné stopy tábořišť a ojedinělé hroby.

Změnu přineslo ve 3. tisíciletí před n. l. velké evropské kulturní sjednocení sahající od dolního Rýna a západních Alp až po jih Skandinávie a Dněpr, které označujeme podle typické výzdoby nádob otisky šňůry jako kulturu se šňůrovou keramikou. Lid této kultury jako první zanechal v obojí Lužici stopy

dlouhodobějšího pobytu – nikoli sice zemědělské vsi, ale početná krátkodobá, spíše opět lovecká nebo pastevecká tábořiště a také první pohřebiště. Největším známým pohřebištěm je Schafberg/Wowča hórka u vsi Niederkaina/Delnja Kina, dnes části Budyšina. Mrtví tu byli vedle keramiky vybaveni kamennými sekeromlaty, sekerkami a hroty šípů, vzácně i ozdobami z jantaru a měděných drátků. Ze sídlišť byla asi nejlépe prozkoumána osada Weißagk/Husoka ležící východně od Chotěbuze.

O úseku pravěku mezi koncem eneolitu a střední dobou bronzovou (zde cca 2 000–1 600 před n. l.) v Lužici víme velmi málo. Vzácným dokladem je hrob únětické kultury z dolnolužického Griesenu/Grěšné, který byl obložen a vydlážděn kameny a mrtvý v něm spočíval na pravém boku hlavou k jihu. Z výbavy hrobu se dochoval měděný drátěný kroužek (snad do vlasů či závěsek) a bronzová jehlice s očkem na hlavici. Jehlice tohoto typu tehdy byly běžné v Čechách i středním Německu, ale z Dolní Lužice jde o zatím první známý nález. Únětické hroby byly nalezeny i jinde v Lužici, naopak sídliště tohoto lidu tu zatím nebyla prozkoumána. Přestože mluvíme již o starší době bronzové, výrobky z bronzu byly tehdy v Lužici vzácné; nejbližší zdroje mědi a cínu se nacházely ostatně až v Krušných horách a v Harcu. Až na konci této etapy se zde objevují první velké hromadné nálezy bronzových výrobků (tzv. depoty). Největší pochází z Bresinchen/Brjazynky u Gubenu/Gubina v Dolní Lužici, kde byly nalezeny ve dvou nádobách 104 sekerky, 10 jehlic, 10 nákrčníků a 22 náramků o celkové váze 30 kg. Do země snad byly uloženy jako oběť neznámým mocnostem.

Chladnější a vlhčí podnebí v 17. až 15. století před n. l. osídlení Lužice příliš nepřálo. Dokladů o něm přibývá až od 14. století, kdy se formuje zdejší nejznámější a snad i nejvýznamnější pravěká kultura. Nese jméno země, v níž byla objevena: kultura lužická, respektive kultura lužických popelnicových polí. Kromě Lužice byla rozšířena i v Polsku, na českém území a na Slovensku. Trvala přes mladší a pozdní dobu bronzovou (do cca 800 před n. l.) i v době halštatské (starší době železné, 800–500/400 před n. l.) a ve svých nejmladších fázích se dožila mladší doby železné. Lid lužické kultury obýval samo-

statné statky a dvorce, které se vždy po nějaké době (snad několika desítkách let) o několik set metrů posouvaly. Dobře byl tento vývoj zachycen např. v okolí Wolkenbergu/Klěšnika u Sprembergu/Grodku: na nepřilíh úrodných půdách střední Lužice musilo být pěstování plodin (obilí, boby) výrazně doplňováno dobytkařstvím. Domy byly dřevěné, roubené nebo drážkové konstrukce, spáry mezi trámy a kuláči se vymazávaly hlínou. V okolí domů se nacházely jámy na obilí, do nichž se druhotně sypaly odpadky nebo i zbytky shořelých domů.

V napjatých dobách přelomu doby bronzové a železné vznikala v celé střední Evropě i v Lužici hradiska opevněná mohutnými dřevohliněnými hradbami různých konstrukcí a příkopy (Ostro/Wotrow u Kamence, které pak rozšířili Slované; Burg/Bórkowy v dolnolužických Blatech). Lidé lužických popelnicových polí své mrtvé spalovali a spálené ostatky od počátku mladší doby bronzové ukládali do keramických uren, které vkládali do náspů navršených velkých kolektivních mohyl. Zbraní a šperků dávali do hrobů velmi málo, zato keramické nádoby jsou početné. Mohylník Bischofshagen/Wótšow u Vetschau/Wětošowa zabíral cca 4 ha plochy, na níž se pohřbívalo od konce střední do závěru pozdní doby bronzové. Dochovalo se na 18 nízkých mohyl o průměru náspů 10–30 m, pod nimiž i mezi něž bylo postupně uloženo snad až 2 000 mrtvých. Jiné významné pohřebiště té doby je Klein Lieskau/Liškow u Chotěbuze. Zvláštností jsou hroby dětí ze střední doby bronzové, jejichž těla byla uložena ve velkých nádobách (Laasdorf/Chóšc u Drebkau/Drjowku). Mimo pohřbívání máme o duchovním světě lidí lužické kultury doby bronzové jen málo svědectví. Keramické plastiky vodních ptáků (labutí?) patrně sloužily k obřadům spojeným se slunečním božstvem. Z votivních důvodů snad byly zakopány i již zmíněné bronzové depoty.

Další vývoj lužických popelnicových polí ve starší době železné nazýváme kulturou billendorfskou. Charakteristické jsou pro ni drobné džbánky, které se dostávaly obchodem daleko mimo Lužici. Mezi hroby z této doby na pohřebišti Niederkaina budí pozornost dřevěné hrobové komory výše postavených zemřelých, obsahující četné keramické nádoby, potraviny, někdy i luxusnější předměty. S vpády kočovníků do střední Ev-

ropy v závěru doby halštatské souvisí zcela unikátní poklad zlatých ozdob a kování skythského původu nalezený u Wětškowa (dnes Witaszkowo v Polsku). Trojbřité šipky skythského typu se našly např. i na hradišti Landeskrone/Sedlo u Zhořelce.

V mladší době železné se Lužice, osídlená potomky billen-dorfského lidu, kulturně přiblížila svému severozápadnímu sousedství. Tam ve starší době železné vznikla jastorfská kultura, která se na základě antických pramenů spojuje s Germány. Sídliště a pohřebiště této kultury bylo prozkoumáno např. v dolnolužickém Tornowě. Pro tuto kulturu je typické žárové pohřbívání jako u lidu popelnicových polí, ačkoliv ukládání popela do uren ustoupilo časem jeho vsypávání přímo do země.

V době římské (konec 1. století před n. l.–konec 4. století n. l.) byla Lužice zpočátku osídlena velmi řídce. Ve 2. století se tu rozšířila kultura luboszycká, jejímiž nositeli byli Germáni. Žili ve dvorcích, které sestávaly z dlouhých dřevěných domů, zahloubených dílen a hospodářských staveb (Briesnig/Rjasnik u Chotěbuze, kde se v hrobové výbavě vyskytly i římské importy). Lidé luboszycké kultury zpracovávali místní bahenní železnou rudu (velké železářské centrum existovalo u Wolkenbergu, kde bylo objeveno na 450 pecí; pec bylo po tavbě nutno rozbít, protože se v každé tavilo jen jednou), pálili vápno, ale tkali také látky. Pěstovali obilí, proso, len, hrách a boby, užívali železné nářadí (srp, kosa, vzácně radlice a krojidlo k rádlu), jež známe nejen ze sídlišť, ale i z hromadných nálezů (např. Guhrow/Góry u Chotěbuze). Chov skotu byl pro ně důležitější než orba, lov měl jen okrajový význam. Keramiku vyráběli v ruce, bez kruhu. Z římského prostředí k nim přicházely přepychové výrobky i mince (poklad z Finsterwalde/Grabina vážil 7 kg). Muži dostávali do hrobu zbraně a osobní potřeby, ženy šperky, přesleny a malé okované zamykací truhličky. Hroby bývaly ploché, ale na pohřebišti u Horna/Rogowa z konce 2. století bohaté hroby kryly mohyly, některé s kamenným věncem.

Na počátku doby stěhování národů (konec 4. století) většina obyvatel zřejmě z Lužice odešla. Některé nálezy datované do 5. století nicméně svědčí o tom, že nikoli všichni. Nenacházíme ale bezpečné doklady toho, že by se zde Germáni do-

čkali příchodu Slovanů. Za určitý důkaz možné komunikace mezi nimi se považují předslovanská jména řek a dalších krajinných prvků, které noví usedlíci mohli převzít jen od svých předchůdců.

Osídlení Lužic Slovaný a doba slovanské samostatnosti (7./8.–10. století)

Archeologické nálezy jsou klíčové i pro slovanský raný středověk, neboť svědectví písemných pramenů jsou kusá a obvykle je obtížné posoudit, nakolik se týkají Lužice. Využívá se též onomastických studií, které sledují vývoj místních jmen ve starosrbštině a pozdější dolní a horní lužické srbštině.

Starší předpoklad, že Slované do Lužic přicházeli již během 6.–7. století, neumíme spolehlivě doložit, ačkoli tato možnost není vyloučena. S jistotou lze s jejich příchodem počítat až na konci 7., případně až v 8. století. V Dolní Lužici, která měla horší přírodní podmínky, osídlení houstne až v 9. století. Příchod Slovanů nebyl jednorázový, šlo o dlouhodobý proces. První kolonisté přicházeli od jihu a jihovýchodu, později také z východu od řeky Odry. Nejstarší horizont slovanského osídlení je zatím v Lužici doložen velmi slabě, keramické nádoby tzv. pražského typu se tu téměř nevyskytují (ojedinělé nálezy ve Wolkenbergu, v Tornowě). Jisté potíže plynou také z toho, že se tyto hrubé nezdobené hrnce takřka neliší od užitkové keramiky posledních Germánů. Zdá se, že dokud Slované nebyli stabilně a bezpečně usazeni, pořizovali si jen jednoduché věci nejnutnější potřeby. Všechny osady, které známe, obyvatelé opustili pokojně a jistě si odnesli vše, co mělo nějakou cenu. Z následujícího středoslovanského období (800–1000 n. l.) je nálezů již mnohem více, zejména ke konci 9. a v první třetině 10. století, kdy se mění struktura osídlení a zřejmě také přibývá obyvatel a objevují se první hradiska.

Nejstarší zmínka o obyvatelstvu zvaném *Surbi* se objevuje u kronikáře Fredegara, který popisuje slovanské sousedy francké říše v první třetině 7. století a uvádí, že jejich kníže Dervan roku 630 odpadl od francké říše a připojil se k Sámovu kmenovému svazu. Nemáme však žádný důkaz pro umístění jejich sídel do Lužice. Šlo spíše o srbské kmeny usazené na zá-

pad od středního toku Labe. Tzv. Bavorský geograf, který někdy v polovině 9. století popsal území na sever od Dunaje, označil toto slovanské území jako *regio surbi*, které zahrnovalo více malých kmenů s 50 *civitates*, což zřejmě neznamená města v pravém slova smyslu, ale sídelní obvody jednotlivých hradisek, respektive sídelní komory.

Ani útoky Karla Velikého v roce 805 nejspíše nezasáhly území dnešní Lužice, ale byly namířeny proti Glomacům (Dalemincům) sídlícím v oblasti mezi dolní Sálou a Labem v okolí dnešních Drážďan a Míšně. Tam je nutno situovat i panství knížete Miliducha (*Melito*), zabitého v boji při tomto tažení, třebaže dříve byl považován za vojvodu hornolužických Milčanů, a stal se proto stejně jako již jmenovaný Dervan součástí národní historické tradice dnešních Lužických Srbů.

V prostoru na východ od toku Labe až k řece Bobru rozlišuje Bavorský geograf tři územní celky, jejichž názvy se tradičně vykládají jako jména kmenů: *Lunsizi* (Lužičané, obyvatelé luhů) měli mít 30 *civitates*, které se zřejmě nacházely v Dolní Lužici, zatímco další dva regiony ležící v dnešní Horní Lužici měli obývat *Milzane* (Milčané) také s 30 „obcemi“ a *Besunzane* (Bjezunčané) se dvěma.

Jádro osídlení Lužičanů leželo tehdy na severu a severozápadě pozdější Dolní Lužice, v pánvi v okolí nynějších měst Luckau a Calau/Kalawy až k Bartskému praúдолí/Baruther Urstromtal a hornímu toku řeky Dahme, kolem Lübbenu až k jižnímu okraji Spreewaldu/dolnolužických Blat a okolo Chořebuze. Na severovýchodě Dolní Lužice snad můžeme hledat území označené *Selpuli/Selpoli* (hypotetičtí Slubjané); o tomto lidu však nevíme nic bližšího. Objevuje se pouze v písemných pramenech k událostem prvního desetiletí 11. století, stejně jako názvy dalších dvou samostatně vystupujících regionů, tzv. provincií *Zara*, ležící již v dnešním Polsku mezi střední Nisou a Bobrem, na západ od Žarů (lužickosrbsky Żarów, roku 1301 označena jako *terra Sarowe*), a *Nice* s centrem *Niempsi* (hradiště Niemcza Łużycka a obec Niemcza/Niemitzsch, nyní Polanowice), která se lokalizuje na dolní tok Nisy. Uvedená jména jednotlivých oblastí brzy z pramenů mizí a celé území se již před polovinou 11. století označuje jen jako Lužice (latinsky *Lusatia*, německy *Lausitz*).

Milčané a Bjezunčané byli jiného původu než tito Lužičané. Dobu jejich příchodu zatím neumíme datovat přesněji. Nejednotný názor panuje i o původu názvů obou kmenů. *Besunzani* sídlili na horní Nise a byli patrně pojmenováni podle opevněného sídla, které stálo nedaleko pozdějšího Zhořelce na kopci zvaném ve středověku Landeskrona a k roku 1015 se uvádí jako *Businc* (*urbs busins*; dnešní zhořelecké předměstí Biesnitz/Běžnica). Milčané obsadili úrodné hlinité půdy v povodí horní Sprévy a Černého Halštrova. V jejich případě není vyloučen ani neslovanský základ jejich jména, k němuž byla přidána slovanská „obyvatelská“ přípona *-jane*. Oba kmeny posléze splynuly a celá země se nazývala Milčansko, od 11. století pak Budyšínsko (*terra Budissinensis*) podle jejího správního centra *Budissin*.

Postavení nynějších Lužic na okraji zájmových oblastí větších politických útvarů raně středověké střední Evropy a severojižní propojení obou oblastí řekami přispělo ke spojení obou původně samostatných regionů, ke sblížení jejich jazyků a konečně k relativnímu sjednocení etnickému.

Lužičtí Slované byli usedlí zemědělci. Žili většinou v osadách vesnického charakteru, ale v neúrodných písčitých končinách na pomezí Horní a Dolní Lužice a v okrajových oblastech častěji v jednotlivých samostatných statcích či dvorcích. Domy byly ze dřeva, stěny asi nejčastěji roubené. Sídliště zakládali na vyvýšeninách poblíž vod, aby se chránili před povodněmi a čas od času stoupající spodní vodou, která zejména v chladnějších a vlhčích obdobích ohrožovala i úrodu. Pěstovali obilí (nejvíce pšenici, žito a proso, též ječmen, méně oves), hrách a boby, len, ale i ovocné stromy, sbírali divoké rostliny a jejich plody. Po jaři a ozimu nechávali pole nějaký čas ležet ladem (příloha, úhor). Půdu obdělávali rádlím s dřevěnou, vzácně železnou radlicí; od 11. století je asymetrickou železnou radlicí doložen pluh. Vzácněji používali i železný srp a železem okovaný rýč. Obilí mleli na ručním rotačním mlýnku. Chovali hovězí dobytek, vepře, ovce, kozy a drůbež (husy, slepice), k jízdě koně, pouze okrajově lovili zvěř, podstatně více pak ryby. Věnovali se též chovu včel (v tom vynikali i jejich potomci, Lužičtí Srbové), z medu vyráběli medovinu nebo jej směňovali, ale býval i předmětem dávek. Výroba byla

častěji domácí než čistě řemeslná (látky, dřevěné výrobky). Ze dříví v lesích vyráběli dehet (kolomaz) a nejspíše i dřevěné uhlí. Vyspělé tesařství, bednářství a zpracování kůže spíše jen předpokládáme, zato dokladů hrnčířství je nespočet. Keramické nádoby byly formovány nejprve ručně a pak dotvarovány na pomalém hrnčířském kruhu; rychle rotující kruh byl zaveden ve druhé polovině 10. století. Na některých hradištích je doloženo kovářství a železářské hutnictví, zpracování barevných kovů (zvláště šperkařství) se rozvíjelo až v 9.–10. století. Obchodem nebo vojenskou kořistí se k nim vzácně dostávalo i zboží ze vzdálenějších krajů: drobné šperky, korálky aj., ojedinelé zbraně nebo ostruhy. Obchodním artiklem byly kvůli nedostatku domácí suroviny i kamenné žernovy.

Duchovní život a náboženské zvyklosti místních lidí nám – na rozdíl od jejich polabských a pobaltských příbuzných – písemné prameny nepřibližují a výpověď hmotných pozůstatků je jen zlomkovitá. Náboženské instituce, známé od severozápadních Slovanů, se v Lužici nejspíše nevyvinuly. Území bylo christianizováno relativně brzy, bez předchozího autonomního politického vývoje, který by pro to mohl vytvořit podmínky. Spíše než jednotlivé bohy, jak jsou doloženi u jiných slovanských kmenů, uctívali více či méně personifikované přírodní mocnosti a síly obecné i čistě místní působnosti, podobně jako to uvádí Kosmas pro staré Čechy. Šlo pravděpodobně zejména o kult pramenů a jiných vod, lesů i jednotlivých význačných stromů, skal, velkých kamenů či vrcholků hor. Těm přinášeli oběti; jako obětiště se uvádí např. skála Totenstein v masivu Limasu u Königshainu poblíž Zhořelce. Se zbožným hromu a blesku a představou o hromových střelách snad souvisí nález sekerky z pozdní doby kamenné na slovanském hradišti v Kopšíně, kterou nejspíše jeho obyvatelé vyorali a považovali za „hromový klín“. Předmětem úcty mohla být i některá zvířata (kůň, medvěd, tur). K zajištění řádu věcí a přežití lidských společenství sloužily různé obřady a slavnosti, individuální i společné, z nichž některé přežily v lužické lidové tradici až do dnešní doby, např. „ptačí svatba“, velikonoční barvení vajíček či (nejen velikonoční) obřadní jízdy na koních.

Neoddělitelnou složkou tohoto systému byly jistě magické praktiky a věštění; starší název památné hornolužické hory

Černoboha „Prašica“ ukazuje podle některých úvah k věšt-bám (hornolužickosrbsky *prašec so* = ptát se). Nesmíme zapomenout ani na kult zemřelých předků, s nimiž se cítilo společenství neoddělitelně spjato. Slované své mrtvé spalovali a popel ukládali do uren, které, jak ukázal výzkum pohřebiště v Gorách/Gahro u Finsterwalde z 8.–9. století, postavili na povrch malé mohyly či také na dřevěný kůl; nejspíše proto hroby z nejstaršího období až na výjimky neznáme. Koncem 10. století se pak do Lužice souběžně s křesťanstvím rozšířilo pohřbívání nespálených těl do země. Mrtví dostávali do hrobu většinou jen osobní šperky (náhrdelníky z polodrahokamových či skleněných korálů, vzácněji bronzové záušnice či prsteny), „milodary“ v podobě keramických nádob však nezřídka dokládají přežívání starší víry.

Lužice ve sféře zájmů otonské římské říše

Písemných zpráv o lužických Slovanech přibývá v 10. století. Tehdy byly položeny základy obnovené římské říše, která již bezprostředně nenavazovala na franckou říši Karla Velikého. Prvním římsko-německým králem se stal Jindřich I. zvaný Ptáčník (králem 919–936), jenž pocházel z tehdejšího Saska (dnešní Sasko-Anhaltsko) a zahájil slávu rodu Otonů na říšském trůně. Již Jindřichův nástupce Ota I. se nechal roku 962 v Římě korunovat císařem. Mocenskou oporou Otonů se stala oblast středního Labe a Harcu, hlavní rezidenci si vybudovali v Magdeburku. Od počátků vedli Otoni výboje do slovanských, dosud nekřesťanských oblastí včetně lužických území. Jejich expanzi popsal kronikář Thietmar, který byl v letech 975–1018 biskupem v Merseburku/Meziboru.

Vojenské výpravy proti Slovanům zahájil Jindřich I. na samém počátku 10. století ještě jako saský vévoda a intenzivně v nich pokračoval od druhého desetiletí své vlády v říši. V letech 928/929 zaútočil na oblast lutického kmene Stodoranů, usazených kolem Braniboru (Brandenburg), který zničil. Stejný osud potkal pevnost Ganu (severně od Míšně) kmene Glomačů. Táhl pak též proti Čechům (929), jejichž kníže Václav mu slíbil platit tribut míru. Východiskem dalších útoků, především do oblastí obou Lužic, se stal hrad v Míšni. Úspěšný

byl výpad do kraje Milčanů roku 932, kdy se Jindřichovi zavázali i tito Slované k placení tributu. Vzápětí královské vojsko vpadlo do (Dolní) Lužice. Cestu saským vojskům otevřelo dobytí velkého lidnatého centra, Thietmarem označeného jako *Liubusua*. Lokalizace tohoto místa je nejistá. Bývalo nejčastěji ztotožňováno s lokalitou Freesdorf u Luckau, kde se dochovalo malé hradiště obklopené mohutným valem uvnitř rozsáhlého vnějšího opevnění. Nově ale převládá názor, že jde o dnešní Löbsal na východním břehu Labe mezi Míšní a Riesou, tedy mimo lužický prostor.

Na územní expanzi Jindřicha I. navázal jeho syn císař Ota I., jehož exponentem se ve slovanských pohraničních oblastech na východ od centra říše stal hrabě (markraběcí titul sám ještě neužíval) Gero I. (937–965). Ten si postupně podmanil i slovanská území mezi Labem a Sálou a postoupil až k Odře. Celé území pak roku 959 připojil k říši. Výrazem podřízení bylo odvádění tributu. Gero postupoval proti Slovanům velmi tvrdě, např. roku 937 nechal zavraždit 30 slovanských knížat, která k sobě pozval. Útlak vedl k opakovaným povstáním Slovanů (939, 950, 963), jež však byla vždy potlačena.

Lužice patrně ve slovanských dobách neměla žádné politické centrum, nebo alespoň není znám žádný slovanský kníže vládnoucí celé této zemi. Místní předáci, hlavy malých obcí, byli pro západní kronikáře příliš nepatrní. Zdá se ostatně, že Slované si původně volili náčelníky pouze pro válečná tažení (tzv. vojvodové, kteří veleli družinám bojovníků) a v dobách míru rozhodovaly v závažných věcech spíše skupinové orgány složené z uznávaných starších mužů. Význačnou roli hráli také kněží či věštcí. Thietmar Merseburský jmenuje k roku 1013 „vznešeného stařešinu Dobromira“. Nevíme však nic bližšího o jeho postavení, ani kde sídlil. Mohlo to snad být v Lužici nebo v Milčansku. Lužickým Slovanům nebylo dopřáno dost času, aby se u nich vyvinulo zřízení podobné přemyslovskému knížectví v Čechách.

Slovanské rody či kmeny v obojí Lužici budovaly opevnění, kterým dnes říkáme hradiska, ačkoli svými staviteli byla nejspíše nazývána hrady (*hród*, *gród*). Jejich dochované pozůstatky se pak jmenují hradiště (hornolužickosrbsky *hrodžišćo*, dolnolužickosrbsky *gróžišćo*) – místo, kde stával hrad. Ke

hradisku patřilo zemědělské sídliště (podhradí), popř. další podobné osady v blízkém okolí. Dnes však už neplatí starší názor, že hradisko bylo vždy centrem sídelní komory. V některých sídelních komorách zatím žádné hradiště zjištěno nebylo, řadu hradišť však nacházíme naopak v krajině s velmi vzácnými nebo chybějícími doklady soudobého osídlení. Tato hradiska snad souvisela s ochranou cest či hranic. Šlo tedy spíše o objekty čistě vojenského určení, územně správní funkci hradiska v Lužici patrně neměla a nebyla ani centry řemesel a obchodu. Nezdá se také, že by jejich obyvatelé byli bohatší než lidé z podhradí. Keramika z hradišť je sice technicky dokonalejší a domy na hradisku se také stavěly jinak než ve vsích, avšak pokud v nich žila sociálně nadřazená vrstva, nevyplyvalo její postavení z bohatství, nýbrž asi spíše z tradiční vážnosti, náboženských důvodů apod. V nížinatých částech země se hradiska stavěla v blízkosti vodního toku nebo jezera, uprostřed mokřin a bažin, které sloužily jako přírodní opevnění a vedly k nim jen úzké, dřevem zpevněné cesty a mosty. Pokud to bylo možné, využívaly se k jejich budování vyvýšeniny.

Stejně jako názory na funkci hradisek se s postupem bádání mění i jejich datování. Dlouho se jejich vznik kladl hluboko do raného středověku, až do 7. a 8. století; nyní se díky datování zachovaných zbytků dřevěných opevnění podle letokruhů (dendrochronologie) doba výstavby nejstarších z nich klade opět až do poslední čtvrtiny 9. století. To ale neznamená, že Slované přišli později, spíše se ukazuje, že začali hradiska budovat až v době silícího tlaku ze západu, že jejich výstavba nebyla nijak centrálně řízena či koordinována a nebyla postavena zároveň, ale s časovým odstupem.

Nejznámější je patrně hradisko Tornow v Dolní Lužici. Na ploše, kde sídlil již lid lužické kultury doby bronzové a pak Germáni v mladší době římské, vystavěli Slované kruhový „hrad“, který byl několikrát obnoven a přebudován. Ke hradisku patřilo otevřené sídliště vesnického rázu o ploše kolem 2 ha. Hrad zabírající plochu cca 0,4 ha byl obehnan příkopem a mohutnou hradbou s pevnou konstrukcí z dřevěných roštů prosypaných hlínou a pískem. Na kruhové vnitřní ploše stála obdélníková dřevěná budova, nejspíše obytná, podél vnitřního obvodu hradby se nacházely sýpky se zásobami obilí,

shromážděnými zřejmě od okolního rolnického obyvatelstva. Tento typ hradiska byl zejména v Dolní Lužici zcela obvyklý. Jen opatrně je však třeba uvažovat o sociálních poměrech, jež tato hradiska odrážejí. Podhradí žilo ještě nějaký čas po zániku hradiska, opuštěno bylo koncem 12. století.

Podle tornowského hradiště se regionální skupina slovanské keramiky tohoto období nazývá tornowský typ (nověji také skupina Tornow-Klenica). Představují ho vyšší, vázovité, bezuché hrnce, modelované v ruce a později obtáčené na kruhu, v horní části esovitě prohnuté a až charakteristicky ostře lomené. Nejstarší jsou nezdobené, pozdější mají nad nejširším místem (na plecích) výzdobu rytou úzkým hřebenem: vlnovky, křížící se rovné nebo obloučkovité svazky rýh, jinak jsou běžné vodorovné vývalky. Změna datování hradišť prodloužila i trvání této keramiky do mladších dob, její počátky zatím neumíme přesně časově určit.

Budování hradisek v Dolní Lužici mělo podle dnešních poznatků pět fází. První spadá do doby před rokem 900, kdy jich v Dolní Lužici vzniklo asi devět – např. Presenchen u Łukowa/Luckau, Ragow/Rogow a Schönfeld/Tlukom u Calau nebo Lübbenau/Lubnjow v dolnolužických Blatech. Dalších nejméně šest hradisek vzniklo v prvních dvou desetiletích 10. století v oblasti jižně od Blat – sem patří již vzpomínaný Tornow a také dnes takřka stejně proslulé hradiště Raddusch/Raduš, jež bylo později rozšířeno a opět obnoveno po saském vpádu roku 950. Poté, co moderní těžba uhlí odsoudila hradiště k likvidaci, provedli tu archeologové záchranný výzkum, který přinesl mnoho důležitých informací. Ty se podařilo neočekávaně zhodnotit, když po politické změně roku 1989 nastal útlum těžby uhlí. Hradisko bylo, ačkoli pochopitelně nikoli zcela věrně, rekonstruováno na původním místě a jeho areál slouží jako moderní archeologické muzeum těžbou zničených oblastí Lužice.

Největší rozmach budování opevněných hradů nastal kolem roku 918/919 a trval až do válečného tažení Jindřicha I. roku 932. V tomto období fungovalo asi 19 hradisek. Byla obnovena a rozšířena starší opevnění, rozkvět prožil i Tornow. Čtvrtá fáze nastala po roce 932 a skončila před polovinou 10. století (Uckro/Mókra u Luckau, Tlukom, Stary Gólišyn/Alt-Golßen u Lubina/Lübben). Poslední vlna obranných staveb přišla asi

v letech 948–962, kdy byly před vpádem saského vojska roku 963 postaveny některé hrady dokonce nově (Góry u Finsterwalde). Mezi ně lze podle posledních výzkumů zařadit také výšinné hradisko Gehren (jihozápadně od Luckau), které snad lze ztotožnit s pevností jmenovanou *Jarina*, již podle údajů Thietmara Merseburského dobyl hrabě Gero roku 963. Kronikář Widukind, který se o tomto tažení také zmiňuje, mohl již jen konstatovat, že Gero nad Lužičany zvítězil a „přivedl je do nejtužšího otroctví“. Z kruhových hradišť je v Lužici doloženo dlouhodobé využití lokality Presenchen, jež se na základě archeologických nálezů jeví jako největší a mohla být centrem rozsáhlejšího území. Opevnění prošlo několika opravami a přestavbami, naposledy před vpádem hraběte Gera, ale ani pak nezaniklo.

Pro Horní Lužici jsou údaje tzv. Bavorského geografa také podpořeny většinou již dlouho známými pozůstatky většího počtu opevněných sídel z doby mezi 9. a 12. stoletím (např. Döbschütz, Rotstein, Zawidów/Seidenberg). Výzkum, který i zde započal již v 19. století, nebyl dosud příliš systematický ani intenzivní (chyběl zde – naštěstí – tlak všeničící těžby) a datování pouze na základě keramiky není příliš přesné. Blatných hradisek tu vzniklo méně než v Dolní Lužici, nejznámější je Brohna/Bronjo u Budyšina.

Doloženým centrem Bjezunčanů byl již uvedený hrad Buisinc na vrchu Landeskroně u Zhořelce. Opevněné středisko Milčanů vzniklo v Budyšině na ostrohu nad hlubokou roklí, již protéká Spréva; na jeho místě byl později vybudován hrad Ortenburg a v prostoru předpokládaného předhradí se vyvinulo středověké město. Naproti přes řeku, na menší ostrožně v místě, kterému Srbové dodnes říkají Hrodziško (německy Proitzschenberg), byly zjištěny stopy osídlení z 11.–12. století. Mělo nejspíše kontrolovat důležitou obchodní cestu zvanou ve vrcholném středověku *Via regia*, která spojovala západní Evropu s východní a z Horní Lužice směřovala do slezské Vratislavi.

Lužice kolem roku 1000

V pozdně slovanském období (1000–1200 n. l.) se situace obojí Lužice následkem připojení k větším politickým celkům mění. Zejména dosud hospodářsky uzavřená a poněkud zao-

stalá Dolní Lužice se postupně vyrovnává svému sousedství. Až z této doby známe centra řemeslné výroby, např. železářství, a ojedinělé mince nebo „poklady“. Většina hradišť již zanikla, jen na několika z nich mladší nálezy signalizují snad přechod k staré slovanské nobilitě.

Ota I. rozdělil po smrti hraběte Gera I. († 965) jím získané území na 6 oblastí, z nichž o něco později vznikly 3 marky (markrabství): Severní, dále Míšeňská (*marchia Misnensis*, písemně poprvé 1046) a Východní (*marchia orientalis*), která zahrnovala i Lužice (označení *marchia Lusiciensis* se objevuje až ve druhé polovině 12. století). Správce tohoto rozsáhlého území sídlil na hradě v Míšni. Současně začala v slovanských krajích vznikat nová správní a obranná struktura organizovaná příslušným německým obyvatelstvem. Charakteristickou se pro ni staly tzv. burgwardy (*burgwardium*) neboli hradní okrsky sloužící k obraně říšských hranic a k ovládnutí dobytého území. Jejich středem byl opevněný hrad, nyní již západního typu, fungující případně jako útočiště a mající kromě obranné i správní funkci. Burgwardy představovaly nejmenší administrativní jednotku, k níž náleželo zhruba 10 až 20 vsí. Hlavní rozkvět tohoto správního systému spadá do druhé poloviny 10. a do 11. století a rozvinul se i v Lužicích. Mnohá z těchto nových center zřejmě vznikla na místech starých slovanských opevněných hradů. O míře podřízenosti srbského obyvatelstva novým pánům stejně jako o počtu, charakteru a osudu slovanských předáků máme jen sporé, torzovité zprávy.

V Dolní Lužici je doloženo *civitas* a *burgwardium* Niempsi (na řece Nise, nyní v Polsku), které Ota III. daroval spolu se 7 dvory roku 1000 říšskému opatství v Nienburgu, ležícímu na řece Sále. Lokalizačně problematická jsou však místa uvedená v obnovení tohoto daru císařem Jindřichem II. roku 1004, a to *civitates* *Triebus* (snad Trebbus/Tšebuz, resp. Trjebuz u Doberlugku/Dobrilugu ve střední Lužici nebo Trebitz/Trjebac u Lieberose/Luborazu na severu Dolní Lužice, podle novějších názorů pak Trebatsch/Žrjebolce u Beeskowa) a *Liu-bocholi*, nejspíše Leibchel/Lubochol, ležící rovněž na severu mezi Beeskowem a Lübbenem. Obě obce byly v dané době lénem jakéhosi Diethera a ležely v panství Gera II. († 1015), který zřejmě kolem roku 1000 Lužici spravoval a nechal se po-

hřbít právě v nedávno založeném klášteře Nienburgu. Funkce ostatních míst známých z písemných pramenů lze těžko určit již kvůli problémům s jejich lokalizací. Zprávy se většinou vztahují k bojům mezi říší a Polskem v prvních desetiletích 11. století, a je tedy možné, že význam uváděných lokalit byl spíše strategický než administrativní. Platí to např. o *civitas Sulpice*, za niž je dnes považováno hradiště Wiesenau u Eisenhüttenstadtu.

V Horní Lužici k burgwardám patřil Budyšin a k roku 1007 jmenovaná *castella Ostrusna* (patrně Alt-Ostritz na Nise), dále *Trebista* (dosud spolehlivě nelokalizovaná) a *Godobi* (Göda/Hodžij západně od Budyšina), které daroval Jindřich II. míšeňskému biskupství. Ale bylo jich nepochybně více. Na starém slovanském centru vznikla již připomínaná *magna urbs Businc*, uvedená Thietmarem k roku 1015 v souvislosti s tažením Jindřicha II. proti Boleslavu Chrabrému (992–1025).

Tento mocný polský kníže, který zasáhl i do dění v Čechách, dobyl Lužice na počátku 11. století. Udržoval dobré vztahy jak se sousedními Slovany, tak s míšeňským markrabětem Ekkehardem I., soudě alespoň podle uzavřených sňatkových aliancí.

Ekkehard I. získal své postavení díky přízni Oty III. (983 až 1002), po jehož smrti se dokonce snažil uchvátit říšský trůn. Jeho odpůrci ho však 30. dubna 1002 zavraždili a na trůn nastoupil Jindřich II. (1002–24). Boleslav Chrabrý se snažil využít napětí v říši po Otově nečekané smrti, ještě roku 1002 dobyl Budyšin, který je Thietmarem Merseburským v této souvislosti jmenován vůbec poprvé (*Budyssin*), a rychlým pochodem se vydal k Míšni. Obsadil město, hrad však nedobyl. Přistoupil proto na dohodu s Jindřichem II., jenž mu v Merseburku roku 1002 udělil Lužice v léno.

Tradice i písemné prameny dokládají, že polský kníže měl v Lužici (minimálně ve vlastní, tj. Dolní Lužici) značné sympatie a podporu místních obyvatel. Při tažení císaře Jindřicha II. proti Boleslavu Chrabrému roku 1005 císařské vojsko podle Thietmarova líčení zdržovali v nepřehledném a neschůdném terénu domorodí průvodci, kteří je úmyslně sváděli z cesty do lesů a bažin, a navíc ho ostřelovali skrytí lučištníci. Právě v tehdejších nejistých časech se lidé poprvé usazují v obtížné pro-

stupných dolnolužických Blatech mezi spleť ramen Sprévy. S touto etapou lužických dějin se hypoteticky spojují lidové epické písně zapsané v Lužici v 19. století – *Serbja so do Němcow hotowachu* nebo *Naše gólce z wójny jědu* –, které opěvují vojenské úspěchy srbských bojovníků: tažení „do Němec“, velká vítězství a slavný návrat.

Následující pokusy o vytlačení Boleslava Chrabrého z dobytých území skončily neúspěchem, což zpečetil mír uzavřený mezi Polskem a říší 30. ledna 1018 v Budyšině. Polskému knížeti naopak zaručil vládu nad Lužicemi. Při té příležitosti se Boleslav Chrabrý počtvrté oženil a tentokrát si za manželku vzal Odu, dceru zavražděného Ekkeharda I. Míšeňského. Svatba se slavila na dosud nelokalizovaném hradě *Ciani* neboli *Sciciani*, který byl patrně Boleslavovým opěrným bodem v Lužici.

Obrat nastal až po Boleslavově smrti. Měšek II. otcovo dědictví neudržel. Již roku 1025 odevzdal císaři Konrádu II. Lužici a po dlouhém obléhání Budyšina byl nucen rezignovat i na Milčansko. To připadlo k Míšeňské marce, která nedávno vznikla okolo míšeňského hradu a ovládala nejprve území srbských Glomačů na dolní Sále a Nižanů v okolí Drážďan. Pozdější Dolní Lužice byla nazývána Lužickou nebo Východní markou, kde vládla markrabata z rodu Wettinů, kteří se pak v letech 1046–67 stali i markrabaty míšeňskými.

Návrat Lužic do svazku s říší vedl k upevnění německé správy a moci jejích vykonavatelů, kteří se stali pány kraje. Současně se obě Lužice postupně pokřesťanštily. Hlavní misijní centrum představovalo arcibiskupství v Magdeburku (založeno 948). O Vánocích 968 se stal arcibiskupem Adalbert, který díky svému působení na Kyjevské Rusi znal slovanskou řeč. Zároveň vznikly nové diecéze s centry na slovanských územích: Zeitz/Žič na Weiße Elster/Bílém Halštrově (později sídlo přeneseno do Naumburku), Merseburk (zrušeno 981, obnoveno 1004) a Míšeň, které se staly východisky misí k Slovanům a pilíři výstavby dalších církevně správních jednotek.

V Horní Lužici podle tradice vznikly kolem roku 1000 dva kostely – v Budyšině, patrně při hradě, a v Jauernicku/Jaworniku u Zhořelce. Bezpečná zpráva o kostele sv. Petra a Pavla v Gödě pochází až z roku 1222, kostel je však rozhodně starší (farář je zde poprvé zmíněn roku 1216). Ačkoli jeho současná

podoba pochází většinou až z pozdně gotické přestavby na počátku 16. století, není důvod nevěřit tradici, že kostel v Gödě založil míšeňský biskup Benno I. (v úřadě 1066–1105, † 1106); ten byl roku 1523 svatořečen a roku 1576 jeho ostatky přenesli do Mnichova. Nejvíce je spojován s misijní činností mezi Milčany a u dnešních, zejména katolických Lužických Srbů se těší úctě věrozvěsta. Göda stejně jako Jauernick se posléze stala centrem velkofarnosti, k níž patřilo přes 60 vsí. V nejstarší fázi byly kostely dřevěné. V Dolní Lužici se kostely a farnosti zakládaly později, nejprve ve správních centrech jako např. v Chotěbuzi. Zdejší kostel se považuje za nejstarší v kraji: jeho počátky se kladou do poloviny 12. století, kdy je uváděn v souvislosti s majetky již několikrát zmíněného kláštera v Nienburgu.

Horní Lužice v té době hospodářsky těžila z blízkosti českého a polského státu a také z dálkových obchodních cest. Nejdůležitější probíhala podél Odry a Nisy a spojovala Pobaltí s centry v Polsku a (prostřednictvím pozdější Žitavské cesty) v Čechách. Z archeologických nálezů je patrné, že zde na místní i dálkové úrovni probíhal čilý obchod. Zdá se také, že některé importy západního původu sem nemusily přijít přímo ze západu, nýbrž zprostředkovaně z jihu a jihovýchodu, a přes Horní Lužici se pak tyto předměty dostávaly i do Lužice Dolní. Obchodovalo se s různými surovinami, výrobky kovářskými, hrnčířskými a dřevěnými, dovážely se francké meče (zákaz Karla Velikého prodávat zbraně Slovanům z roku 805 nebyl nikdy respektován), východoevropský horský křišťál, jantar ze severu, drahé textilie. Vývozním artiklem byl zřejmě med, kožešiny, dobytek a také otroci. Na této úrovni se již platilo stříbrem. Zlomky arabských peněz, šperků a dalších předmětů nacházíme v takzvaných „pokladech zlomkového stříbra“, charakteristických pro severskou oblast, k nimž patří nález v Meschwitz/Mješicích u Budyšina, objevený roku 1878. Ve dvou keramických nádobách se našly zlomky šperků, dále 8 mincí arabských (přesněji středoasijských ze Samarkandu a Buchary), 4 italské, 3 německé a 1 anglická. Poklad byl zakopán patrně někdy kolem roku 990. O něco mladší je poklad mincí objevený v Budyšině, který obsahoval tzv. saské feniky (dříve zvané slovanské denáry). Ty se razily v Sasku (např. v Mag-

deburku) od druhé poloviny 10. až do století 11., zčásti snad přímo pro obchodní styk s východními slovanskými oblastmi. Postupně do Horní Lužice pronikaly i ražby peněz z Čech a Polska.

Lužice v rukou Přemyslovců a Askánců

Po vytlačení polské moci z prostoru mezi Labem a Bobrem se několik desítek let vedl zápas o jeho ovládnutí. Území se sice vrátilo zpátky k říši, ale jeho středověká politická struktura se teprve dotvářela a na pozadí jejího formování se odehrával zároveň boj o moc nad oběma Lužicemi. Primárně šlo o zisk vlády nad Míšeňskem a Braniborskem, s jejichž osudy se proplétal úděl Lužic. Důležité místo v tomto mocenském zápase hrál také český panovník.

Kníže a posléze první český král Vratislav II. doufal, že za věrné služby Jindřichovi IV. v boji s papežem o práva jmenování biskupů (boj o investituru) získá nejen královský titul, ale i míšeňské markrabství, jehož držitel Ekbert II. stál na straně papeže. Tehdy císař přislíbil Míšeňsko Vratislavovi, ale nakonec se roku 1086 rozhodl jinak. Ponechal mu jen část marky, a to Budyšínsko neboli Milčansko, zatímco Míšeňsko a Východní marku, tj. i Dolní Lužici, svěřil Jindřichovi I. z Eilenburgu († 1124). S tímto výsledkem nepříliš spokojený český král se sblížil s jiným vlivným mužem, s hrabětem Wiprechtem II. z Groitsch († 1124), jehož panství se nacházelo v kraji kolem Borny (jižně od Lipska). Wiprecht si vzal za ženu Vratislavovu dceru Juditu († 1108), která dostala od otce věnem Horní Lužici. Manželé pak často pobývali v Budyšině. Wiprecht získal i další území a roku 1123 se stal markrabětem v Míšeňsku a Dolní Lužici. Svou donátorskou činností se velmi zasloužil o upevnění křesťanství. Roku 1096 založil benediktinský klášter v Pegau (dnešní Sasko), svou zbožnost prokázal i poutí do Říma a do Santiaga de Compostela k hrobu sv. Jakuba na Iberském poloostrově. Vzestup rodu však neměl dlouhého trvání. Wiprechtův syn zemřel už roku 1135 bezdětný a na výsluní moci vstoupil jeho velký konkurent Konrád z Wettinu, jemuž připadlo celé dědictví po hrabatech z Groitsch. V Dolní Lužici pak Wettini vládli až do roku 1304, kdy ji zastavili braniborským markrabatům z rodu Askánců, potomkům Albrechta zvaného Medvěd. Ten kdysi získal Brani-

borsko za podporu císaře Fridricha Barbarossy v boji s Jindřichem Lvem z rodu Welfů. Složitěji se vyvíjela situace v Horní Lužici. Dějinné cesty obou zemí se tak v polovině 12. století definitivně rozešly.

Horní Lužice za vlády Přemyslovců

O práva na Horní Lužici, tj. na někdejší věno české princezny, se přihlásil český panovník Vladislav II., který za účast na vojenské výpravě Fridricha I. Barbarossy do Itálie získal od císaře opět královský titul (1158) a zřejmě i potvrzení nároků na Budyšínsko. V Barbarossově listině z ledna 1158 sice není *terra Budissinensis* výslovně jmenována, ale Přemyslovci prokazatelně následujících téměř 100 let nad Horní Lužicí vládli a v nemalé míře přispěli k jejímu rozvoji. Správu země vedli prostřednictvím tzv. viliků. Z první poloviny 13. století jsou v Horní Lužici doloženi purkrabí (*castellanus*, *praefectus*, *Buggravius*) v Budyšině, jmenovitě Jaroslav (1195), Beneš (1217, 1222, 1245) a Jindřich (1232–1237), kteří všichni pocházeli z českých šlechtických rodin. Zmiňován je také zemský sudí (*judex provincialis*) a budyšínský fojt (*advocatus Budissinensis*), což byli pravděpodobně představitelé jednoho úřadu, který nebyl dosud přesně kompetenčně vyhraněn a užívala se pro něj různá označení. Postupem doby se nejvyšším představitelem královské moci stal fojt sídlící v Budyšině, ekonomicky zajištěný okolními zeměpanskými statky. Přemyslovci též položili základy ke královským či lépe zeměpanským městům, jimiž se staly Budyšín, Zhořelec, Löbau a Lubáň. Přemyslovskou vládu v Lužicích připomínají i nálezy českých ražeb mincí z doby vlády Vladislava II., Přemysla I. a Václava I.

Společně s procesem osídlování, které pronikalo i do dosud zalesněných území „nikoho“, se také postupně fixovaly zemské hranice Horní Lužice. Na jejich utváření působily především tři nejbližší mocnosti: český král, Wettini a míšeňské biskupství, pod jehož církevní správu země patřila. Nejasné majetkové poměry zřejmě panovaly v oblasti mezi českými pohraničními horami a žitavským pohořím, v těžko přesně vymezitelném kraji, který se nacházel z obou stran (míšeňské i české) „za horami“ a byl označován jako Záhvozd (*terra Za-*

gost, provincia Zagost) – neboli země za lesem. Z něho se zřejmě oddělilo Žitavsko, které se nejpozději v prvních desetiletích 13. století stalo integrální součástí Českého království, a plnilo tak úlohu spojnice mezi Čechami a Horní Lužicí, a to po stránce politické i hospodářské. Žitavsko mělo svou vlastní správu v čele s fojtem. Zde založili čeští panovníci v letech intenzivní kolonizace mj. klášter cisterciáček Marienthal. Církevně patřilo Žitavsko k pražské diecézi a až do husitské doby ho nelze ani po stránce politicko-správní počítat k Horní Lužici.

Král Přemysl I. se ve 20. letech 13. století dostal do sporů s míšeňským biskupem Brunem II. (1209/10–28) kvůli biskupským držávám v Budyšínsku a hranicím mezi Budyšínskem a Záhvozdem. Napětí ustalo za biskupa Konráda, který roku 1247 uznal pravomoci českého krále nad Budyšínskem. Stalo se tak v návaznosti na stanovení hranic Horní Lužice, jež jsou poprvé podrobně popsány ve velmi důležité listině Václava I. ze 7. května 1241. Král ji vydal na hradě Königstein, který byl tehdy českou hraniční pevností na Labi.

Horní Lužice za vlády Askánců

Kolem poloviny 13. století se však Přemyslovci Horní Lužice vzdali. Král Václav I. na ni pojistil věno své dcery Boženy neboli Beatrix († 1286/90), která se mezi léty 1233–43 provdala za braniborského markraběte Otu III. († 1267); jejich nejstarší známý syn Jan III. se narodil v dubnu 1244. Horní Lužice však byla Askáncům předána jako zástava zřejmě až po roce 1253, kdy na český trůn nastoupil Boženin bratr Přemysl Otakar II. K celé transakci se však nezachovaly žádné dokumenty. Až v listině Karla IV. ze 7. dubna 1348 se píše, že Budyšínsko a Zhořelecko, jež odedávna patřilo k Českému království, Přemysl II. z rozumných důvodů přenechal braniborským markrabím.

Na jakých majetkoprávních základech vládla Askánců v Horní Lužici spočívala, nelze přesně určit. Většinou se soudí, že ze zástavy se v 60. letech 13. století stalo léno, které přijímala braniborská markrabata od českého krále. Listinný doklad však pro toto tvrzení opět chybí. Roku 1268 se potomci bratrů Jana I. a Oty III. rozdělili na dvě větve, z nichž každá

dostala polovinu ze všech rodových zemí. Z Horní Lužice připadlo Budyšínsko jánské větvi, jmenovitě Janu II. († 1281) a Otovi IV. zvanému Se šípem († 1308), Zhořelecko otonské větvi, konkrétně Otovi V. zvanému Dlouhý († 1298) a Albrechtovi III. († 1300), tj. potomkům Oty III. a Boženy Přemyslovny.

Přemyslovci a braniborští Askánci spolu žili ve velmi dobrých vztazích, z nichž také vyplynulo poručnictví Oty V. nad malým Václavem II. po smrti jeho otce Přemysla Otakara II. v bitvě na Moravském poli (1278). Markrabě Ota však spravoval Čechy kořistnický a snažil se ovlivňovat dědice trůnu, kterého odvezl na svá braniborská sídla (Berlín, Špandava). Církevní a šlechtická elita Českého království se Otovu protektorství vzepřela a roku 1283 docílila uzavření smlouvy, která králevici umožnila návrat do Čech. Na základě zmínky kronikáře císaře Karla IV. Přibíka Pulkavy z Radenína se soudí, že si Ota V. roku 1283 vynutil, aby byla Askáncům uznána bezprostřední držba Horní Lužice. To by znamenalo, že se Václav II. zřekl předpokládaných lenních práv k Budyšínsku a Zhořelecku a Askánci by následně drželi zemi jako říšské léno. Listinně opět nelze tuto změnu doložit a neprojevila se ani v titulatuře. Jisté je, že ať došlo v právním postavení země k jakékoli změně, neohrozilo to dobré vztahy mezi Václavem II. a Askánci.

Po odstoupení Budyšínska se čeští panovníci zcela logicky více zaměřili na Žitavsko, které se stalo hraničním územím království. Proto zřejmě Přemysl II. odejmul Žitavu s nejbližším okolím Ronovců, kteří území již nějaký čas drželi, a Žitavsko začlenil mezi bezprostřední královské statky. Přemysl II. také někdy po polovině 13. století povýšil Žitavu na město, nechal ji opevnit a zřídil zde mincovnu. Listina o udělení městských práv se však nezachovala, pouze o ní ve své kronice mluví žitavský písař Jan z Gubenu († 1379). Toto nejseverněji položené královské město Čech leželo na obchodní stezce – z české strany zvané Žitavská cesta, z německé *Gabler Straße* (podle Jablonného v Podještědí/Gabel, jímž procházela), která spojovala Prahu a Horní Lužici a na jejíž české části Přemysl založil města Bezděz, Kuřívody a Doksy. Žitava si svůj význam podržela i za vlády Václava II., který se právě tady sešel roku 1291 s Otou V. Braniborským. Roku 1300 byl v Žitavě přivítán průvod Václavovy druhé manželky, polské princezny

Elišky Rejčky, která po otcově smrti žila na dvoře své askánské macechy. Na počátku roku 1305 přešla Žitava zřejmě opět do rukou Ronovců, konkrétně mocného pána Jindřicha z Lipé.

Druhé česko-hornolužické hraniční území, Frýdlantsko, Přemysl II. na samém konci své vlády, na jaře roku 1278, prodal pánům z Bibrštejna. Ti pocházeli z Míšeňska, ale měli majetky i ve Slezsku a po zakotvení na severu Čech své državy dále rozšiřovali do Horní Lužice a v polovině 14. století též do Dolní Lužice (panství Žary/Sorau).

Horní Lužice a její obyvatelé v proměnách vrcholného středověku

Od poloviny 12. století se Horní Lužice postupně hustěji zalidňovala. Kolonizační proces vyvrcholil ve 13. století, podobně jako v Čechách. Z říše do Lužice již nepřicházeli jen držitelé nových úřadů, z nichž se někteří v zemi usídlili natrvalo a vytvořili základ zemské šlechty, ale i zemědělci, řemeslníci a obchodníci. Vedle srbských vesnic vznikaly nové, kolonizační vesnice budované v dosud zalesněných oblastech převážně německým obyvatelstvem. Ale i Srbové se podíleli na rozšiřování obdělávané půdy a výstavbě nových sídlišť, a to zvláště v oblasti na sever od Kamence směrem k hranicím Dolní Lužice. Etnicky rozrůzněný kolonizační pohyb dokládají mj. názvy nových vsí, jež mají často slovanský základ. Samozřejmě existovala i sídliště smíšená, srbsko-německá. Spolu s novým obyvatelstvem proniklo do Lužic také tzv. německé či emfyteutické právo (*ius theutonicum*), které přesně vymezovalo vztah mezi majitelem (vrchností) a držitelem půdy (poddaným), vycházející z principu dědičného pronájmu půdy. Přežívaly ale i starší zvyklosti neboli *ius slavicum*.

Kolonizaci podporovali jak míšeňští biskupové a markrabí, tak čeští králové. Vzájemná konkurence vedla k již vzpomínanému vymezení hranic a práv (1241). Čeští panovníci iniciovali zakládání nových zemědělských sídel (patřil mezi ně jistě Behmsdorf, „Česká ves“, zmiňovaná roku 1242) prostřednictvím svých exponentů – úředníků, klášterů, šlechticů. Sami se zaměřili hlavně na podporu zeměpanských měst, s jejichž zakládáním měli značné zkušenosti i z Čech a Moravy.

Města se v Horní Lužici vyvinula z původních tržních center, jež během 13. století získala potřebná privilegia: hospodářská (právo tržní, mílové, várečné, případně také právo výročního trhu), právní (městský soud, samospráva) a obranná (hradby). Tato institucionalizovaná řemeslnicko-obchodní střediska se většinou plánovitě budovala (čtvercové náměstí, pravidelná síť ulic) vedle jader původní lokace. Pro zeměpanská, svobodná hornolužická města bylo charakteristické, že pod jejich soudně správní pravomoc spadalo poměrně rozsáhlé území kolem města, tzv. vikpilda (z německého *Weichbilde*), zahrnující nejen selské usedlosti, ale i drobné šlechtické majetky. Největší vikpildy spravoval Budyšin a Zhořelec. Co se týče užívaných právních norem, víme zcela jistě jen u Zhořelce, že obdržel tzv. magdeburské právo, k němuž pak praxí dospěla i ostatní hornolužická města. Až do roku 1547 se také v případech sporů obracela o radu ke konšelské stolici v Magdeburku. Městskou samosprávu reprezentovaly postupně se tvořící městské rady, vedle nichž měl zpočátku rozhodující slovo rychtář (*Richter*), později zvaný dědičný rychtář (*Erbrichter*), zastupující zájmy zeměpána. Od konce 13. století ale nabývali na převaze konšelé v čele s purkmistrem. Složení městské rady podléhalo schválení, respektive jmenování zeměpánem, případně zemským fojtem.

K rozvoji hornolužických měst přispívalo obchodní spojení se západní a východní Evropou. Zemí totiž procházela jedna z nejdůležitějších středověkých komunikací, tzv. Horní neboli Královská cesta (*Hohe Straße, Via regia*), jež vedla ze Saska přes Erfurt, Lipsko k Drážďanům a přes Horní Lužici pokračovala směrem do Slezska, kde nejvýznamnější centrum obchodu představovala Vratislav, a pak dále buď na sever Evropy, nebo na východ do Haliče. Na této spojnici leželo všech 5 významných hornolužických měst – Kamenec, Budyšin, Löbau, Zhořelec a Lubáň. Z Čech k Horní cestě směřovala již zmíněná Žitavská cesta, která překračovala pohraniční hory v Lückendorfském průsmyku a z Žitavy vedla do Zhořelce nebo do Budyšína. Zhořelcem procházela ještě cesta směřující podél Nisy dále na sever přes Dolní Lužici až do Frankfurtu nad Odrou. Tuto komunikaci protínala v Przewózu/Priebusu severněji položená spojnice západ-východ, tzv. Dolní

cesta (*Niedere Straße*), více však užívaná až v pozdním středověku. Kupci přiváželi do Horní Lužice jak vzácné, luxusní zboží, tak i potřebnou sůl a boryt barvířský, který byl nezbytný pro úpravu sukna, jehož tkaní se velmi rozšířilo v hornolužických městech i v Žitavě.

Zvlášť příhodné podmínky pro vznik středověkého města měl Budyšín, ležící na staré obchodní křižovatce. Písemné udělení městských práv se nezachovalo, kronikářsky se však spojuje s rokem 1213 a králem Přemyslem I. Poněkud úsměvná je jedna z verzí pověsti o původu jména Budyšín, zachycená v městských kronikách. Vypráví o purkrabím českého knížete, který kraj spravoval a snažil se založit nové město, což se setkávalo s jistými těžkostmi. Jeho žena, která čekala dítě, jela jednou kolem staveniště a prohlásila: „Bude-li syn, bude i město.“ Zkomolením první věty prý vzniklo pojmenování *Budissin*. Tato naivní etymologie je samozřejmě chybná, ale vypovídá o tradici uchovávaném vědomí příslušnosti Budyšínska k Českému království. Nepochybný slovanský základ jména *Budissin* je možno odvodit i z vlastního jména jeho držitele, jímž mohl být jistý Budislav, Budigost, Budimír nebo Budycha.

Zhořelec/Görlitz se jako město začal formovat o něco později (1210–20) a jeho rozvoj pokračoval hlavně po polovině 13. století, kdy se rozšířil o další náměstí (dnes *Obermarkt*) a získal značné množství privilegií. Počátek města a jeho pojmenování je i v tomto případě spojován se slovansko-českou minulostí. Na místě zvaném Zhořelec stála nejprve pevnost, která se měla jmenovat Drebnaw. Podle vyprávění Kanovníka vyšehradského, dále rozvíjeného zhořeleckými kronikami, nechal český kníže Soběslav I. po vyhoření původního hradu postavit roku 1131 novou pevnost nazvanou *Yzhorelick*, tj. Spáleniště. Měla především chránit tudy vedoucí kupeckou cestu. Stála vysoko nad řekou Nisou, někde v blízkosti současné dominanty Zhořelce, kostela sv. Petra a Pavla a pozdějšího fojtského domu. Vlastní město vzniklo západně od hradu, na protilehlé táhlé vyvýšenině s centrem v prostoru dnešního Dolního náměstí (*Untermarkt*). Je možné, že ve Zhořelci častěji pobývala markraběnka Božena v čase svého dlouhého vdovství (Ota III. zemřel 1267). Snad ho užívala z titulu svého věna.

Za vlády Přemyslovců se během první poloviny 13. století staly městy také Löbau a Lubáň, byť jako *civitates* jsou uvedena až k roku 1268. Poslední z pěti hornolužických nejvýznamnějších měst, Kamenec, je spojen se zájmy svých držitelů pánů z Vesty (též z Kamence). Písemně je doložen k roku 1225, kdy se Bernard II. ujal obnovy požárem zničeného kostela v Kamenci, rozšířil jeho donaci a žádal míšeňského biskupa Bruna II., aby ho vysvětil. Mezi svědky na zmíněné listině se objevuje jakýsi župan Merboto, který byl patrně starostou zdejšího srbského obyvatelstva. Roku 1318 pánové z Vesty prodali město Kamenec poslednímu braniborskému Askánci markraběti Woldemarovi. Kamenec se tak stal pátým zeměpanským městem v Horní Lužici.

Díky rozvoji zmíněných velkých měst a jejich obvodů se kolem nich nemohla vytvořit větší šlechtická pozemková držba, což ovlivnilo majetkovou strukturu Horní Lužice. Rozsáhlejších panství nebylo mnoho a soustředila se především v severní a jihovýchodní části země (např. Baruth, Königsbrück, Neschwitz/Njeswačidlo, Muskau/Mužakow, Hoyerswerda, Ruhland/Rólany). Podstatně většího počtu dosahovaly nevelké šlechtické statky, z velké části roztroušené v okolí zeměpanských měst. Vlastnickým poměrům odpovídala také struktura hornolužické šlechty. Její vyšší vrstva, páni, byla vázána lenním slibem přímo na zeměpána a vlastnila velká panství. Patřili k nim např. páni z Baruthu, Kittlitz, Kamence, Salzy a také šlechtici, kteří měli současně majetek i v Čechách, případně ve Slezsku a Dolní Lužici jako páni z Bibrštejna, purkrabí z Dońína, páni z Lipé, kteří zároveň přispívali k přirozeným kontaktům na česko-slezsko-hornolužickém pomezí. Velmi početná drobná šlechta (Gersdorfové, Pentzigové, Nosticové) držela své statečky většinou jako léna mocnějších pánů. Srbský termín pro leníky *wiċaz*, *wiċežny bur* je dosud živý i v dnešních příjmeních Wiċaz, do němčiny překládaných jako Lehmann.

Naznačené situaci odpovídala i absence větších šlechtických hradů, jak je známe ze 13. století v Čechách. Dodnes se navíc ze středověkých sídel zachovala pouze nepatrná torza, např. zbytky hradeb a brány hradu Kōrse (katastr obce Kirschchau) z poloviny 13. století, který byl jako loupeživý dobyt na rozkaz Karla IV. roku 1352, nebo mohutná věž někdejšího ze-

měpanského strážního hradu Czocha/Tzschocha, postaveného na skále nad řekou Kwisou, od konce 14. století v držení purkrabí z Donína. Hrad byl přestavěn v renesanci a zásadně upraven na počátku 20. století stejně jako sídla v Muskau či Hoyerswerdě.

Ve 13. století se v Horní Lužici utvářela také církevní organizace. Míšeňský biskup Bruno II. se snažil zvýšit vliv diecézního centra na Horní Lužici založením kolegiátní kapituly v Budyšině (1222). V jejím čele stál probošt, jenž musel být zároveň kanovníkem míšeňské biskupské kapituly, a pro Horní Lužici zastával funkci arcijáhna, tj. stál v čele zdejší farní organizace zahrnující celkem 9 okrsků zvaných *sedes*. V souvislosti s fundací budyšínské kapituly se začal v předstihu přestavovat původní farní kostel, nově zasvěcený již roku 1221 Janu Křtiteli. Stávající patrocinium bylo záhy rozšířeno o sv. Petra. Časem jméno tohoto apoštola převážilo a kostel byl označován jen jako *Petrikirche*. Z nejstarší stavební epochy se na budyšínském kolegiátním chrámu zachovalo pouze západní průčelí s románsko-gotickým ústupkovým portálem a mohutnou čtvercovou věží, dostavovanou ve 14. a dokončenou až v 17. století. Vlastní rozlehlý kostel je pozdně gotickým dílem z 15. století.

První zmínka o existenci kostela ve Zhořelci (vsi *Goerliz*) se váže k roku 1071, ovšem mnoho o něm nevíme. Výstavba dnešního mohutného kostela sv. Petra a Pavla, navazující na hradní kapli, započala v letech 1220–30. Z románské stavby se zachovaly zbytky v základech současné budovy, západní fasáda koncipovaná jako dvouvěžová (dnešní novogotické věže jsou z konce 19. století) a ústupkový portál, jehož plastická výzdoba byla výrazně upravena v 16. století. Raně gotická křtitelnice je dnes uložena ve Varšavě.

Farní kostely vznikly také v Löbau, Lubáni, Kamenci stejně jako v centrech šlechtických panství, v městečkách i větších vsích. Většina z nich prošla mnoha úpravami a z jejich původní podoby často zbyly jen základy. Z románské stavby kostela v Gödě se zachovala spodní část mohutné věže až do výše kostelní lodi, křtitelnice a některé drobné prvky v kostele. Gotické zdivo má např. kostel v Pulsnitz, zbytek gotického kostela z poslední třetiny 13. století se dochoval v Radiboru/Radwor.

Mozaiku církevních institucí dotvářely kláštery. Na prvním místě je třeba připomenout 2 kláštery cisterciáček: Marienthal a Marienstern (Marijina Hvězda, *Stella Mariae*, na katastru obce Pančicy-Kukow/Panschwitz-Kuckau). Oba kláštery kontinuálně fungují dodnes, Marienthal je vůbec nejstarším nepřetržitě působícím kláštelem cisterciáček na území Německa. Vnější podoba klášterů však prozrazuje jen velmi málo o původu ze 13. století, protože oba byly radikálně přestavěny v baroku a poznamenaly je i pozdější úpravy.

Mezi Zhořelcem a českou Žitavou ležící Marienthal byl založen z iniciativy české královny Kunhuty Štaufské a jejího chotě Václava I. zřejmě roku 1234. Tehdy se ještě počítal k míšeňské diecézi, ale když pražský biskup Mikuláš z Rýzmburka roku 1244 světil klášterní kostel, zdůraznil, že patří k pražské diecézi, k níž pak Marienthal de facto náležel do konce 18. století. Klášter byl dostatečně materiálně vybaven především díky přízni panovníka a okolní šlechty, zejména pánů z Donína, kteří drželi sousední ostritzské panství.

Marienstern založili bratři z Vesty roku 1248. Nejvýznamnějším z nich byl Bernard III. z Kamence († 1296), který působil na dvoře Václava II. jako kancléř a roku 1293 se stal míšeňským biskupem. Dobré vztahy udržoval i s braniborskými markrabaty, kteří již roku 1264 převzali Marienstern do své ochrany. Klášter byl obdařen značným pozemkovým majetkem v oblasti mezi Budyšinem a Kamencem, kde žilo převážně slovanské obyvatelstvo (Wittichenau/Kulow, Crostwitz/Chróscicy), o čemž mimo jiné svědčí klášterní urbář z roku 1374, který mezi jmény téměř 1 500 poplatníků ze 60 lokalit uvádí celou řadu slovanských jmen. Urbář nechala sepsat abatyše Amabilie z Koldic (v úřadu 1374–77), příbuzná Těmy z Koldic, někdejšího hornolužického zemského fojta a blízkého rádce Karla IV. V záznamech o dávkách jsou zřetelné rozdíly mezi německými, tj. kolonizačními, a srbskými vesnicemi, kde přežívaly starší zvyklosti. Ve slovanských obcích se např. nemluví o rychtáři a konšelích (*Schultheiß*), ale o starostech jako představitelích obcí, výraz *dědici* se používá pro nesvobodné slovanské obyvatelstvo zatížené daní z hlavy, rychtáři jako potomci slovanských *wicazů* drží své statky jako léna. Urbář tak zachycuje stav přetrvávající z období vrcholné kolonizace 13. století.

Z nejstarší doby existence klášterů Marienstern i Marienthal se v nich zachovaly některé umělecké předměty, zvláště práce umělecko-řemeslné a rukopisy spjaté s řeholním životem. V Mariensternu to jsou např. vzácné relikviáře, z nichž nejstarší pochází z Byzance z doby kolem roku 1100 a ukrýval velmi ceněný úlomek z Kristova kříže. Podle tradice náležel zakladateli, Bernardovi III. z Kamence. K ostatkovým předmětům z 13. století patří i nevelký relikviář sv. Mikuláše, zhotovený pravděpodobně v některé z pražských zlatnických dílen. Ze zachovaných liturgických předmětů je zvláště zajímavý stříbrný pozlacený kalich se dvěma úchyty, zdobený 25 drobnými reliéfy, perlami a drahokamy. Podle nápisu vyrytého na noze kalichu ho pořídila braniborská markraběnka Judita (1212–1260), její manžel Jan I. a jejich 5 dětí. Stříbrný pozlacený pontifikální prsten s velkým sardonyxem a nápisem *Ave Maria* je románského typu a jeho vlastnictví se připisuje opět Bernardovi III. z Kamence.

Pozoruhodné je rukopisné bohatství hornolužických klášterů, i když ve srovnání s českými kláštery vzniklo o něco později. Z nejstarších rukopisů stojí za zmínku unikátní marienthalský žaltář z první třetiny 13. století pocházející z franckého kulturního okruhu (diecéze Bamberk). Další starobylé liturgické knihy kláštera v Marienthalu zase prokazují bohemikální vazby. Mariensternské cisterciacky dodnes vlastní breviář a antifonář vzniklé před polovinou 13. století. Významný je též tzv. lekcionář Arnolda Míšeňského, pocházející z doby Bernarda III. z Kamence. Jeho letní část se dostala již v 19. století do severočeského Oseku, ale dnes je nezvěstná. Shodou náhod se v oseckém klášteře octla i zimní část lekcionáře, kterou sem dovezly spolu s dalšími vzácnými rukopisy a jinými cennostmi cisterciacky prchající z Mariensternu v květnu roku 1945 před válečnými událostmi. Po zrušení kláštera v Oseku byl rukopis spolu s celou tamní klášterní knihovnou konfiskován a nyní se nachází v pražské Národní knihovně. Obrazovou část lekcionáře zřejmě zhotovili v Praze a patří k tomu nejlepšímu, co vytvořila česká knižní malba 13. století.

Řeholní domy vznikaly i ve městech. Nejčastěji se v nich usadily mendikantské čili žebravé řády, tj. dominikáni a minorité, jejichž členové bývali vyhledávanými kazateli. V horno-

lužických městech se zabydleli pouze minorité (františkáni), jejichž konventy vznikly ve Zhořelci (1234), Budyšině a Lubáni (1273). Ve zbylých dvou hornolužických městech se objevili františkáni později. V Žitavě ve 13. století založili komendu johanité a asi z iniciativy dočasných držitelů Žitavska, pánů z Lipé, vznikl i tamní františkánský konvent.

Dolní Lužice za vlády Wettinů a Askánců (1156–1319)

Po smrti míšeňského markrabího Ekkeharda II. († 1046) změnila Dolní Lužice několikrát správce. Krátce tu vládl i český král Vratislav I. (1075–81), ale pak Dolní Lužici – stejně jako Míšeňsko a celou Východní marku – císař udělil Jindřichovi I. z Eilenburgu († 1123). Ten musel o moc v zemi urputně bojovat, přičemž ve východní části země se v podstatě neprosadil. Následně císař Jindřich V. udělil Dolní Lužici hraběti Wiprechtovi z Groitzsch († 1124), na krátký čas ji získal Albrecht Medvěd. Po vymření rodu hrabat z Groitzsch připadla Konrádovi I. z Wettinu, který měl 5 synů, mezi něž roku 1156 své velké dědictví rozdělil. Dolní Lužice se dostala druhorozenému Ditrichovi (z Eilenburgu; † 1185), označovanému pak jako lužický markrabě. Římští císaři z rodu Štaufů se pokoušeli zachovat alespoň některé části Dolní Lužice pod říšskou svrchovaností, a proto v Chotěbuzi zřídili úřad kastelána (doložen roku 1156), ovšem bez valného úspěchu. Wettini nabývali ve správě země převahy a do Lübbenu a Gubenu dosazovali své purkrabí, zatímco Chotěbuz se stala šlechtickou držbou v rukou pánů z Cottbusu.

Přesně vymezit tehdejší hranice Dolní Lužice je velmi obtížné, protože se často posouvaly v důsledku neustálých třenic s vládci sousedních zemí, kteří se snažili opanovat alespoň některý z lužických regionů. Na východě to platilo o polských a slezských Piastovcích (ovládli zřejmě povodí Odry a do ní ústící dolní Nisy), na severu o braniborských markrabích z rodu Askánců (usilovali o Lebus, který zatím patřil Polsku). Značný majetek získalo na úkor Dolní Lužice i magdeburské arcibiskupství. Velkého úspěchu dosáhl metropolita Wichmann († 1192), s nímž byl Ditrich Wettinský v dobrých vztazích. Arcibiskupství tehdy ovládlo Dahme, Jüterbog a také dolnolu-

žický majetek kláštera Nienburg. Dolní Lužici také poškodily boje mezi císařem Fridrichem I. Barbarossou (1152–90) a Jindřichem Lvem z rodu Welfů, jež se z části odehrávaly na severu země a vedly k jejímu zpustošení.

Roku 1185 přešla větší část Dolní Lužice na Ditrichova bratra Deda V., jemuž bylo dopřáno jen pět let vlády. Pro budoucnost byl důležitý jeho zájem o budování cisterciáckého opatství v Dobrilugku (nyní na katastru města Doberlug-Kirchhain), který roku 1165 založil Ditrich. Dobrilugk se stal nejvýznamnější lužickou středověkou církevní institucí; byl zamýšlen jako pohřebiště lužické markraběcí rodiny, ale spočinulo zde pouze tělo manželky Dedova nástupce Konráda II. (1190–1210) Alžběty († 1209), sestry velkopolského knížete Vladislava III. Ploskonohého († 1231).

Konrádem II. vymřela lužická větev Wettinů a Dolní Lužice přešla jako léno do rukou míšeňského markrabího Ditricha IV. († 1221), čímž byla spojena s Míšeňskem. K velkému rozmachu země došlo za Ditrichova syna Jindřicha Míšeňského zvaného Jasný († 1288), který se ujal vlády po několikaleté poručnické správě až roku 1230, kdy dosáhl plnoletosti. Vedl spory s Braniborskem, stál na straně Jindřicha III. Vratislavského ve sporu s Boleslavem Lehnickým, získal strategický hrad Schiedlo/Szydow na pravém břehu Odry naproti soutoku s Nisou (hrad zmizel při protipovodňových úpravách řeky roku 1908). Jindřich Jasný velmi přispěl ke kolonizaci dosud liduprázdných částí země. Ve východní části Dolní Lužice založil další cisterciácký klášter – Neuzelle, jemuž udělil několik listin, z nichž jedna (1276) je datována v dolnolužickém Luckau, kam markrabě zřejmě zavítal a nějaký čas tu pobýval. Dolní Lužice se však nikdy nestala sídelní zemí markrabat, nikdy v ní tudíž nevznikla ani zeměpanská rezidence.

Léta po Jindřichově smrti patří v dlouhých dějinách Wettinů k velmi kritickým. Spory mezi dědici a nezodpovědná vláda markraběte Albrechta přivedly rod téměř ke zkáze. Proti Albrechtovi se postavili až jeho synové Fridrich zvaný Pokoušaný a nejmladší Diezmann, který měl vládnout v Dolní Lužici. Skutečně zde také pobýval, což prozrazují listiny datované v Gubenu, Luckau a Dobrilugku. Finanční tíseň ho však již roku 1301 donutila prodat Lužici magdeburskému arcibis-

kupovi a přijmout ji od něho zpět jako léno. Ovšem to se nelíbilo braniborským Askáncům, kteří o Lužici usilovali již dávno a v této době už drželi Horní Lužici. Získání Dolní Lužice by jim pomohlo vytvořit souvislé území sahající od hranic Českého království až po Meklenbursko. Heřmanovi Braniborskému se podařilo 13. ledna 1303 docílit odstoupení východní části Lužice, kraje kolem Gubenu. Rok poté koupil spolu se svým příbuzným markrabětem Otou IV. zvaným Se šípem od Diezmanna i její západní část, tj. území kolem Luckau. Magdeburský arcibiskup se svými nároky neuspěl. Lužici udělil římský král Albrecht I. Habsburský v léno Askáncům.

Wettinové se ale nevzdali naděje na navrácení Dolní Lužice, v níž se vytvořily dva tábory: prowettinský a proaskánský, v jehož čele stál mocný Půta III. z Ilburka na Liebenwerdě. Ke smíru došlo až v dubnu 1312 v Tangermünde, kde se míšeňští markrabí vzdali Dolní Lužice ve prospěch braniborského markraběte Woldemara. Neexistující či slabá centrální vláda a vnitřní rozbroje nepřispívaly k rozvoji země. Klidu se Dolní Lužice nedočkala ani po smrti posledního Askánce Wolde-mara († 1319). Začal několik let trvající zápas o jeho dědictví, zápas, do něhož zasáhl jak roku 1314 zvolený římský král Ludvík IV. Bavor, tak český král Jan Lucemburský. Braniborsko na řadu let opanovali Wittelsbachové (do roku 1373), Dolní Lužici se jim neustále snažili vyrvat míšeňští Wettini, ale i ti nakonec museli ustoupit Lucemburkům (1364/68).

Dolní Lužice a její obyvatelé v proměnách vrcholného středověku

Geografický charakter Dolní Lužice předurčil celé území k zemědělství, které se zde rozvíjelo od dob slovanského osídlení. Pro stav zemědělské výroby ve druhé polovině 12. století poskytuje mimořádné informace soupis dávek z dolnolužického zboží, které přešlo z majetku kláštera Nienburg do rukou magdeburského arcibiskupství (před rokem 1180). Ukazuje, že v zemi byl značný počet rybníků, které poskytovaly mnoho ryb, jež se vyvážely i do Braniborska, pěstovalo se obilí, byl dostatek lovné zvěře. Mezi dávkami činil významnou položku med, jehož odvádění bylo typické pro slovanské oblasti.

Během 12.–13. století se země dále osidlovala a nově strukturalizovala. Kolonizaci podněcovali zeměpáni, zvláště markrabě Jindřich Jasný, církevní instituce, hlavně magdeburský arcibiskup Wichmann, i sílící šlechta. Pokračovala kultivace půdy, zvyšoval se počet vsí, starší se zvětšovaly. Ve 12. století probíhala hlavně vnitřní kolonizace, vedle ní se ve 13. století zvedla velká osidlovací vlna převážně německého obyvatelstva, které se usazovalo i v dosud lesnatých či k osídlení méně příhodných oblastech. Srbové zase svá sídla rozšířili do oblasti na východ od horního toku Nisy, do okolí pozdějšího města Žary. Ani po německé kolonizační vlně ve 13. století neztratili Srbové na venkově etnickou převahu, nicméně vedle slovanských vsí (*villa slavica*) existovaly výhradně německé vsi stejně jako lokality se smíšeným osídlením. Německé obyvatelstvo si s sebou přineslo, podobně jako do Čech či Horní Lužice, i nové právní normy (emfyteutické právo), které časem ovlivnily a proměnily i starší zvyklosti.

Na rozdíl od Horní Lužice panovaly v Dolní Lužici příhodnější podmínky pro vytváření šlechtické držby. Zdejší šlechta většinou pocházela z představitelů německé vládnoucí vrstvy, ale kořeny některých rodů zřejmě sahaly až do 11. století, kdy lze uvažovat i o případných vazbách k původní slovanské elitě. Další šlechtici si své postavení získali jako pověření úředníci markrabat míšeňských či římských králů (říšští ministeriálové), jiní přišli až ve 14. století. Do rukou šlechty se postupně dostala většina území Dolní Lužice. Vlastnictví půdy bylo založeno buď na bezprostředním (alodiálním) vlastnickém právu, nebo na právu lenním, tj. panství zůstalo pod svrchovaností zeměpána, který je udělil příslušnému držiteli, případně dědičně celému pokolení.

K rodům doložitelným v Dolní Lužici již ve 13. století patřili pánové z Cottbusu (poprvé zmíněni 1199, vymřeli ve druhé polovině 15. století), pánové ze Sonnewalde, páni ze Strehly, jimž patřilo velké panství Storkow a Beeskow, pánové z Dewina, kteří vlastnili do roku 1280 panství Žary, jež po nich převzali pánové z Packu. Z rodů, které se usídlily v Dolní Lužici později, patřili k nejvýznamnějším a velmi rozvětveným Ilburkové, kteří na počátku 14. století získali panství Lübbenau (do roku 1315) a byli i mezi prvními držiteli panství Finsterwalde,

Senftenberg/Zty Komorow, Spremberg a Schenkendorf, později též Calau, Drebkau, Forst/Baršc. V průběhu let se rozdělili do několika větví a dále svá panství rozšiřovali, měnili, prodávali. Nakonec Dolní Lužici v 15. století zcela opustili a mj. se usadili i v Čechách. Vedle jmenovaných pánů se v Dolní Lužici usadila celá řada drobných rytířských rodin.

K nejstarším šlechtickým sídlům v Dolní Lužici patřily již v polovině 12. století existující hrady v Chotěbuzi a v Lübbenu. Ilburkové vybudovali hrad v Calau (poprvé připomínaný 1336) a vodní hrad ve Forstu. Obytné věže stály např. v Luckau, Peitzu/Picnjo, Schliebenu/Schleben. Většina těchto středověkých památek se dochovala jen ve zbytcích skrytých v pozdějších přestavbách (Lübben, Sallgast, Fürstlich Drehna, Finsterwalde), jako pouhé zříceniny (Calau) nebo zmizely úplně (např. hrad v Chotěbuzi). Mnoho nezůstalo ani z hradu v Beeskowě, který stál na ostrově uprostřed řeky Sprévy. Zachována je obytná věž v (Bad) Liebenwerda, která patřila k pevnosti střežící přechod přes řeku Černý Halštrov (první zmínka o hradě je z roku 1231).

Na místech příhodných nejen pro řemeslnou výrobu, ale i pro obchod vznikala města. V Dolní Lužici sice nedosahovala svým ekonomickým potenciálem ani rozlohou významu měst v Horní Lužici, pro dané území však měla nemalý význam. Většina zdejších měst se zformovala během 13. století. Jen pro některá známe data udělení městských práv, u jiných se musíme spokojit s přibližným datem odvozeným od první zprávy, v níž je příslušné místo označeno jako *civitas*. Např. Chotěbuz jako tržní středisko fungovala již na počátku 13. století, ale až někdy před polovinou téhož století získala zřejmě status města. Postarali se o to jeho majitelé, páni z Cottbusu, jejichž erb se dostal i do městského znaku. Naproti tomu např. Beeskow (před 1272) vykazuje ve svém půdorysu plánovitě, pravidelně rozvržení města obehnaného hradbami a stavěného v těsné blízkosti vodního hradu, jehož držitelé, páni ze Strehly, dali městu též svůj erb. Z dalších významnějších měst jmenujme Lübben (kolem 1220), Calau (1230), Guben (1235), Luckau (písemná zmínka až 1275), Spremberg (kolem 1250), Žary (1260), Senftenberg (1297). K nim pak ve 14. století přibyla ještě některá další menší města (Drebkau, Finsterwalde, Lieberose,

Lübbenau aj.). V některých městech se dodnes zachovaly zbytky opevnění, bran nebo alespoň příkopů – např. v Chotěbuzi, Beeskowě či Luckau. K zeměpanským městům se počítaly Luckau, Lübben, Guben, Sommerfeld/Lubsko, Fürstenberg a Friedland, po roce 1368 se jím stalo i Calau.

Ve větší centra obchodu a řemesla se rozvinula města ležící při kupeckých cestách, z nichž Dolní Lužici procházela jednak Solná stezka, která směřovala do Frankfurtu nad Odrou a šla přes Calau, Senftenberg a Drebkau nebo přes Luckau, Lübben a Beeskow, jednak tzv. Dolní cesta (*Niederstraße*), vedoucí z Lipska nebo z Magdeburku přes Finsterwalde, Spremberg, Muskau, Priebus a Žary do Zaháně a dále do Vratislavi. Nejdůležitější obchodní centrum představoval Guben, který ležel na severo-jihní spojnici (Zhořelec – Triebel, dnes Trzebiel v Polsku) směřující do Frankfurtu nad Odrou. V dolnolužických městech se kromě běžných spotřebních řemesel více rozvinulo hrnčířství a soukenictví (Luckau, Beeskow).

Na formování zdejší církevní správy mělo zprvu velký vliv magdeburské arcibiskupství, zvláště osobou již několikrát zmíněného arcibiskupa Wichmanna. Církevně správní struktura Dolní Lužice však byla vybudovaná z diecézního centra v Míšni. Vzniklo 13 správních obvodů (*sedes, arcipresbyteria*). Arcijáhen pro Dolní Lužici sídlil v Lübbenu. Farnosti měly hodně rozdílnou velikost: od 1 až po 12 vsí.

Ve městech i na vesnicích vznikla řada farních kostelů. Některé z nich se dochovaly, byť poznamenány různými pozdějšími úpravami. Pro Dolní Lužici, podobně jako pro sousední Braniborsko, byly typické cihlové stavby. Z jihozápadního cípu země (okolí kláštera Dobrilugku) však máme i příklady kostelů kamenných. Ze starobylých sakrálních staveb lze uvést např. pozoruhodný jednolodní kostelík v Riedebecku (poblíž Luckau). Ze středověké stavby kostela v Kirchhainu naopak zůstaly jen nepatrné zbytky (okno ve věži).

Nejstarším klášterem na území Dolní Lužice bylo opatství benediktinek v Gubenu, založené někdy ve 12. století, písemně ale uvedené až k roku 1319 (klášterní kostel byl zničen 1859). Ochranu nad ním stejně jako patronátní právo nad kostelem mělo město. Dalším konventem se stal již zmíněný cisterciácký Dobrilugk, jehož název pochází ze slovanského spojení

Toto je pouze náhled elektronické knihy.
Zakoupení její plné verze je možné v
elektronickém obchodě společnosti eReading.